

The Maqāmāt-e Ḥamīdī in Safīne-ye Tabriz

Roghayyeh Bayram Haghighi

Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Payame Noor University,
Tehran, Iran. E-mail: RBHaghighi@pnu.ac.ir 0000-0003-1119-8414

ABSTRACT

PURPOSE/RESEARCH QUESTION

Although the Maqāmāt-e Ḥamīdī by Qāḍī Ḥamīd al-Dīn Balkhī has been widely studied, the textual value of its selection in Safīne-ye Tabriz (copied 722 AH) has never been independently assessed. This study asks: How reliable is the Safīne witness? What corrupt readings can be clarified through comparison with Anzābi-Nezhād's edition? And, from a genealogical perspective, to which known witnesses is it most closely related?

METHODOLOGY/APPROACH

Employing a comparative and critical-textual method, this study collates the readings of the introduction and five maqāmas preserved in Safīne-ye Tabriz (Library of the Iranian Parliament, MS 14590) against Anzābi-Nezhād's edition, with additional reference to the editions of Mirza Aqa Qamare'ī. and Abruqū'ī. Readings are evaluated based on internal stylistic, semantic, syntactic, and rhetorical evidence, as well as manuscript genealogy.

KEY FINDINGS

The Safīne witness is textually complex. It preserves superior readings that resolve ambiguities in Anzābi-Nezhād's edition (e.g., *payān* for *bayān*, *chahār-rūza* for *chahārdah-rūza*, *manal* for *manazel*). Conversely, it contains omissions and corruptions (e.g., *nakanam* for *bikonam*). The scribe, Abu al-Majd Tabrizi, demonstrates high fidelity to his exemplar, often transmitting errors found in the old Madina manuscript (668 AH), suggesting a shared archetype. Marginal notes and variant readings also indicate he consulted multiple manuscripts.

ORIGINAL CONTRIBUTION

This study provides the first independent critical assessment of the Maqāmāt-e Ḥamīdī selection in Safīne-ye Tabriz, demonstrating its relative textual authority. It identifies specific superior readings for future critical editions, clarifies the scribe's fidelity to an early textual tradition, and establishes a genealogical link between the Safīne and the Madina manuscript, contributing to the textual history of classical Persian maqāma literature.

KEYWORDS

Safine-ye Tabriz; *Maqāmāt-e Ḥamīdī*; Anzābi-Nezhād; textual criticism; manuscript studies; Persian maqāmat; Qāḍī Ḥamīd al-Dīn Balkhī

1. Introduction and Research Problem

Safine-ye Tabriz is a significant Persian manuscript anthology compiled by Abu al-Majd Muhammad b. Mas‘ud Tabrizi between 721 and 723 AH (1321–1323 CE). It contains 209 treatises on a wide range of subjects. Among its selections is a portion of the *Maqāmāt-e Ḥamīdī*, the celebrated work of Qāḍī Ḥamīd al-Dīn Balkhī, comprising the introduction and five maqāmas. This Safine witness, copied on 18 Shawwāl 722 AH, is likely the second-oldest dated manuscript of the work. While numerous studies have examined the literary and rhetorical aspects of the *Maqāmāt*, the textual value of the Safine selection has not been independently assessed. The principal modern edition by Reżā Anzābi-Nezhād, though authoritative, has been criticized for inconsistencies, highlighting the need for renewed textual criticism. This study addresses three questions: How reliable is the Safine witness? What corrupt readings can be clarified through comparison with existing editions? And, from a textual-genealogical perspective, to which known witnesses is the Safine manuscript most closely related?

2. Literature Review and Theoretical / Analytical Framework

The manuscript tradition of the *Maqāmāt-e Ḥamīdī* is characterized by considerable textual variation, scribal errors, omissions, and corrupt readings. Anzābi-Nezhād’s edition, based on the old Madina manuscript (668 AH) and several other witnesses, has been the standard critical edition. However, previous scholarship, notably by Ebrāhīmī and Yārī (1393), has pointed to inconsistencies in some of its readings, emphasizing the need for renewed textual criticism. This study is positioned within the framework of classical Persian textual criticism (*naqd-e matn*), which prioritizes internal evidence—stylistic, semantic, syntactic, and rhetorical coherence—alongside external manuscript evidence. The analytical framework evaluates readings not solely on the antiquity of a witness but on their conformity to the author’s stylistic patterns and the broader textual tradition.

Research Gap and Expected Contribution

The gap lies in the absence of a systematic, critical evaluation of the Safine witness for the *Maqāmāt-e Ḥamīdī*. This study fills that gap by providing a detailed comparative analysis, identifying superior readings, diagnosing corruptions, and establishing a genealogical relationship between the Safine and the Madina manuscript, thereby contributing to a future critical edition of the text.

3. Methodology / Materials and Analytical Approach

This study employs a comparative and critical-textual method.

STUDY DESIGN / APPROACH	Qualitative and comparative textual criticism; manuscript collation.
CONTEXT MATERIALS	The selection of <i>Maqāmāt-e Hamīdī</i> in Safīne-ye Tabriz (MS 14590, Library of the Iranian Parliament), containing the introduction and five maqāmas.
SAMPLING SELECTION	The corpus consists of the entire Safīne selection (approx. 7.5 pages). It is compared with Anzābi-Nezhād's edition (primary), and secondarily with the editions of Shamīm and Abrqū'ī, and readings from other manuscripts cited therein.
DATA COLLECTION	Textual collation of variant readings; analysis of marginal notes in the Safīne manuscript.
ANALYSIS	Evaluation of readings based on linguistic, semantic, syntactic, rhetorical, stylistic, and contextual evidence; assessment of manuscript genealogy.
ETHICS / QUALITY ASSURANCE	Not applicable. Quality assured through systematic comparison and internal consistency checks.

4. Results

The analysis reveals that the textual status of the Safīne witness is complex. **First**, it preserves readings superior to Anzābi-Nezhād's edition. Examples include *manal* instead of *manazel* *payān* (end) instead of *bayān* (explanation), which restores semantic coherence; *farah* (joy) in parallel with *ṭarah*, restoring rhetorical balance; *chahār-rūza* (four-day-old) instead of *chahārdah-rūza* (fourteen-day-old), supported by the oldest Madīna manuscript and historical parallels; *nasīm-e bazān* (blowing breeze) as an older form; and *qarūra* (urine glass) in the diagnosis of the lover's illness, which is more contextually appropriate than alternatives. **Second**, the investigation identifies numerous omissions and corruptions in the Safīne selection. Examples include the omission of *darūd* (blessing), a verse concerning the healing of noblemen's pain, phrases involving Alexander and Khidr, and corrupt readings such as *nakanam* (I do not) where the context requires *bikonam* (I do). **Third**, the study finds significant correspondences between the Safīne and the Madīna manuscript. Numerous unusual readings, including distinctive lexical choices and stylistic features (e.g., repetition of verbs despite a preceding verbal antecedent), are shared by these two witnesses, suggesting they descend from a common archetype. **Fourth**, evidence of textual collation is present in the Safīne itself; a marginal notation using the letter *khā'* indicates the scribe compared his text with another manuscript, and variant readings shared with different witnesses (e.g., Madīna, Topkapı) suggest he consulted multiple sources while maintaining fidelity to his principal exemplar.

Optional Results Snapshot

Finding Theme	Evidence / Indicator	Interpretation
Superior Readings Safīne	in <i>payān</i> vs. <i>bayān</i> ; <i>chahār-rūza</i> vs. <i>chahārdah-rūza</i> ; <i>manal</i> vs. <i>manazel</i>	The Safīne preserves authentic early readings that resolve ambiguities and

Finding Theme	Evidence / Indicator	Interpretation
		restore coherence in Anzābi-Nezhād's edition.
Scribal Fidelity and Errors	Omissions of <i>darūd</i> , verses; corrupt <i>nakanam</i> for <i>bikonam</i> ; correspondences with Madina MS	The scribe was highly faithful, transmitting errors from an old exemplar, but also made mistakes due to haste or inattention.
Genealogical Relationship	Shared unusual readings and stylistic features with Madina MS (668 AH)	The Safine and Madina manuscripts likely descend from a common archetype or parent manuscript.
Evidence of Collation	Marginal <i>khā'</i> notation; readings matching different witnesses (Madina, Topkapı)	The scribe consulted multiple manuscripts during copying, enriching the textual tradition.

5. Conclusion and Implications

The study concludes that the Safine-ye Tabriz selection of *Maqāmāt-e Ḥamīdī* possesses considerable textual value, though its reliability is relative rather than absolute. Despite its omissions and corruptions, it preserves a number of readings preferable to those in established printed editions, including Anzābi-Nezhād's. These readings can help resolve textual ambiguities and contribute to a future critical edition. The study further demonstrates that Abu al-Majd Tabrizi should be regarded as a highly faithful transmitter of his sources; his reluctance to emend difficult readings allows important features of an early textual tradition to survive. The numerous correspondences between the Safine and the Madina manuscript, together with readings apparently drawn from more than one witness, provide important evidence for reconstructing the textual genealogy of the *Maqāmāt-e Ḥamīdī*. Overall, the Safine should be incorporated into future textual studies and critical editions of this major work of classical Persian maqāma literature. The findings also illustrate the broader importance of Safine-ye Tabriz as a repository of early textual traditions and a significant source for the study of the transmission and textual history of Persian literary works.

Limitations and Future Research

A key limitation is the unavailability of some manuscripts of the *Maqāmāt-e Ḥamīdī*, which restricted the collation to readings cited in Anzābi-Nezhād's edition. Future research should examine the Safine witness against a wider range of extant manuscripts to further refine the textual genealogy.

Declarations

Funding: This research received no specific grant from any funding agency.

Authors' Contributions (CRediT): Conceptualization: [Author 1]; Methodology: [Author 1]; Formal analysis: [Author 1]; Writing - original draft: [Author 1]; Writing - review & editing: [Author 1, Author 2].

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest.

Data Availability: The primary source (Safine-ye Tabriz, MS 14590) is available at the Library of the Iranian Parliament. Data derived from this study are available upon reasonable request.

Ethics Statement: Not applicable.

Acknowledgments: [Optional]

مقامات حمیدی در سفینه تبریز

رفیه بایرام حقیقی

استادیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. رایانامه: RBHaghighi@pnu.ac.ir

[/orcid.org/0000-0003-1119-8414](https://orcid.org/0000-0003-1119-8414)

چکیده

سفینه تبریز یکی از میراث مکتوب کهن و مجموعه خطی است که در فاصله سالهای ۷۲۱-۷۲۳ ق، به دست ابوالمجد تبریزی کتابت شده است. درباره ارزش‌های محتوایی این اثر در مقالات متعددی سخن رانده‌اند. اما هنوز بخشهایی از این مجموعه به صورت انتقادی ارزیابی نشده است. از آن جمله باید به وجود منتخبی از مقامات حمیدی در سفینه تبریز اشاره کرد. مقاله پیش رو، به بررسی مقدمه و پنج مقامه از مقامات حمیدی در مجموعه یادشده می‌پردازد. نگارنده ضبط‌های متفاوت در این مجموعه را با چاپ انزابی‌نژاد که تا کنون معتبرترین چاپ از مقامات حمیدی است، مقایسه کرده و در کنار آن از دو چاپ دیگر هم برای داوری انتقادی سود برده است. این بررسی نشان می‌دهد که کاتب سفینه در مواردی ضبط‌هایی دارد که در گره‌گشایی و رفع ابهام و کاستی از ضبط‌های انزابی‌نژاد می‌تواند سودمند باشد؛ در مقابل خطاهایی هم دیده می‌شود که حاکی از امانتداری و پایبندی کاتب به نسخه اساس و احیاناً در مواردی سهو و شتابزدگی وی است که در این جستار به آن پرداخته‌ایم.

کلیدواژه: سفینه تبریز، مقامات حمیدی، انزابی‌نژاد، تصحیح متن

مقدمه

سفینه تبریز میراث گرانبگی است که درباره محتوا و اطلاعات نادر و نویافته آن پژوهشگران متعددی اظهارنظر کرده‌اند و با بررسی منتقدانه بخش‌های مختلفی از این مجموعه متذکر شده‌اند که مطالب مندرج در آن در روشن‌تر کردن کدام زوایای تاریک از تاریخ، فرهنگ و ادب ایران زمین سودمند بوده است. گزیده‌هایی که در سفینه تبریز از آثار متقدمان در حوزه‌های گوناگون وجود دارد، گاه جزو نسخه‌های کهن و درموردی کهن‌ترین نسخه از آن متون به شمار می‌آید. برای مثال این مجموعه در بین نسخ تاریخ‌دار بیاض و سواد [سیرجانی] از نظر قدمت، رتبه دوم را دارد (پورمختار، ۱۳۹۱، ص. ۳۸). همچنین کهن‌ترین گزیده از خسرو و شیرین، لیلی و معجون و هفت پیکر حکیم نظامی گنجوی هم، منتخب و کتابت ابوالمجد تبریزی است که «به اعتبار تاریخ کتابتش، اقدم نسخ این

سه مثنوی نیز به شمار می آید» (علیزاده، ۱۴۰۲، ص. نه). فارغ از بحث اعتبار و اصالت، نسخه منتخب شاهنامه در سفینه تبریز هم احتمالاً از روی نسخه کهنی استنساخ شده که به لحاظ تاریخ قدمت، سومین نسخه کهن شاهنامه می تواند باشد (نک: آیدنلو، ۱۳۸۴، ص. ۲۳۳). افزون بر این، ابیات و اشعاری از شاعرانی نظیر ظهیرفاریابی در این مجموعه مندرج است که در دیوانهای چاپ شده آنها نیامده است (جلال پور، ۱۳۹۴، صص. ۹۳-۱۱۴)؛ به استثنای چند رساله معدود، کلیت این مجموعه بین سالهای ۷۲۱-۷۲۳ق نوشته شده است و شامل ۲۰۹ رساله در موضوعهای مختلفی چون اخلاق و عرفان و تصوف، شعر فارسی، فلسفه و منطق، علوم ادبی، طب، منشآت، ترسل، نجوم و ... است (درباره سفینه و موضوع رساله های آن، نک: رحیم پور، ۱۴۰۳، صص. ۴۶۷-۴۷۳). کاتب اثر، ابوالمجد تبریزی است که از ادیبان و فضالان عصر خود بوده. وی زاده ۶۹۷ق در تبریز است. تبار او به خاندان ملکان می رسد که یکی از خاندانهای محتشم آذربایجان در دوره مغول و ایلخانی در تبریز بودند و در آن نواحی حاکمیت داشتند (ایمانی، ۱۳۹۳، ص. ۹۳). وی در محضر دانشوران و بزرگان آن روزگار چون شیخ محمود شبستری و امین الدین ابوالقاسم حاج بُلّه تربیت یافت. از ابوالمجد تبریزی آثاری در دست است که در سفینه تبریز درج شده است (ایمانی، ۱۳۹۳، ص. ۱۰۲) این مجموعه، در ۳۶۷ برگ به شماره ۱۴۵۹۰ در کتابخانه مجلس شورای اسلامی نگهداری می شود و صورت عکسی و (نسخه برگردان) آن با مقدمه هایی از نصرالله پورجوادی و عبدالحسین حائری در سال ۱۳۸۱ به همت مرکز نشر دانشگاهی با نام «سفینه تبریز» به چاپ رسیده است. درباره پیوند این مجموعه با مقامات حمیدی باید گفت: در حدود چهار برگ، برگ ۱۱۱-۱۱۴ یا هفت صفحه و نیم، ص ۲۲۰-۲۲۷، از این سفینه به مقامات حمیدی اختصاص دارد که شامل مقدمه و پنج مقامه به شرح زیر است:

مقدمه

المقامه الاولى: فی الملمعه

المقامه الثانيه: فی الشیب و الشباب

المقامه الثالثه: فی الغزو

المقامه الرابعه: فی الربیع

المقامه الحادی عشر: فی العشق

وجود بخشهایی از مقامات حمیدی در سفینه تبریز نشان می دهد این نوع ادبی در آذربایجان آن روزگار شناخته شده بوده است. درباره اهمیت نسخه منتخب مقامات در سفینه هم باید افزود که این دست نویس از لحاظ تاریخ کتابت دومین نسخه موجود از آن کتاب است، اما به دلیل احتوا بر حجم اندکی از مقامات و همچنین وجود غث و ثمین در ضبط کلمات می توان به آن اعتماد نسبی کرد و در کنار نسخه های دیگر از آن بهره مند شد. نسخه عارف حکمت مدینه کتابت شده به سال ۶۶۸ق، قدیمی ترین دست نویس از مقامات حمیدی است. نسخه دیگر، دست نویس موزه بریتانیا (لندن) است که نام کاتب و تاریخ کتابت ندارد و انزابی نژاد (۱۳۷۲، ص. ۱۶) با توجه به رسم الخط و شیوه کتابت آن را متعلق به قرن هفتم می داند. صرف نظر از نسخه لندن، دست نویس سفینه تبریز از مقامات حمیدی، کتابت شده در ۱۸ شوال ۷۲۲ق، دومین نسخه کهن تاریخ دار از این اثر است.

پیشینه تحقیق

درباره ارزش‌های سفینه تبریز و آگاهی‌های نو و ارزشمند آن، مقالات مختلفی به نگارش درآمده است، محققان زیادی با استناد به نسخه سفینه تبریز موضوعات و مواضعی از متون کهن را پژوهیده و نکات درخور اهمیتی یافته‌اند.

درباره مقامات حمیدی و ارزش‌های بلاغی، فرمی و تحلیل محتوایی آن هم مقالات متنوعی وجود دارد که ارتباط چندانی با موضوع این مقاله ندارد. در بین مقالات موجود- تا جایی که نگارنده جستجو کرده- یک مقاله با نگاهی انتقادی به ضرورت تصحیح مجدد مقامات حمیدی پرداخته است. مختار ابراهیمی و علی یاری (۱۳۹۳، صص ۶۹-۸۴) در مقاله «نقدی بر تصحیح انزابی‌نژاد از مقامات حمیدی»، با برشمردن چهار چاپ موجود از مقامات حمیدی، به ناهمسانی‌ها و ناهمسانی‌های موجود در ضبط بعضی از پاره‌های چاپ انزابی‌نژاد اشاره کرده‌اند و تصحیح و ویرایش دوباره مقامات را ضرورتی انکارناپذیر دانسته‌اند.

سوالات تحقیق:

- دست‌نویس منتخب مقامات حمیدی در سفینه تبریز چه میزان اعتبار دارد؟
- با مقابله نسخه منتخب مقامات حمیدی در سفینه با چاپهای موجود از آن بالاخص چاپ انزابی‌نژاد چه تصحیفات و بدخوانی‌هایی اصلاح می‌شود؟
- دست‌نویس موجود از مقامات حمیدی در سفینه تبریز از لحاظ تبارشناسی به کدام یک از نسخه‌های موجود از مقامات حمیدی نزدیک‌تر است؟

بحث و تحلیل

از مقامات حمیدی دست کم پنج چاپ موجود است که یکی از آنها در سال ۱۲۹۰ ق به صورت سنگی به تحریر میرزا آفاکمره‌ای منتشر شده است. چاپ علی اصغر شمیم (تبریز- ۱۳۱۲)، چاپ سیدعلی اکبر ابرقویی (اصفهان- ۱۳۳۹ ش) که مصحح در مقدمه اثر به دلایل چاپ مجدد آن اشاره کرده است (ابرقویی، مقدمه، ص هفت). در این چاپ معانی لغتها و ابیات عربی ذکر شده، اما به اختلاف نسخه‌ها چندان اشاره نشده است. چاپ شرکت تعاونی و نشر بین الملل (تهران- ۱۳۶۲ ش) که همان نسخه سید علی‌اکبر ابرقویی است که بدون نام وی منتشر شده است (در این باره نک: ابراهیمی و یاری، ۱۳۹۳، ص ۸۴). چاپ رضا انزابی‌نژاد، تاکنون بهترین نسخه چاپی از این کتاب است که با معیارهای تقد علمی و بر مبنای مقابله نسخ معتبر تصحیح شده و نخستین بار در سال ۱۳۶۵ منتشر شده است.

دست‌نویس‌های موجود از این کتاب اعم از متقدم و متاخر عموماً آشفتگی‌هایی دارند که انتخاب ضبط‌های صحیح از کتاب را با دشواری مواجه کرده است. انزابی‌نژاد در پیشگفتار اثر پس از پرداختن به معرفی قاضی حمیدالدین و مقامات وی و مقامه و مقامه‌نویسی، به ذکر مشخصات هفت نسخه خطی و دو نسخه چاپی که در تصحیح از آن استفاده کرده، پرداخته است. نسخه اساس انزابی‌نژاد، نسخه موجود در کتابخانه عارف حکمت مدینه است که در سال ۶۶۸ ق کتابت شده است (انزابی‌نژاد، ۱۳۷۲، ص ۱۵) و

قدیمی‌ترین نسخه به زمان مؤلف به حساب می‌آید که حدود یک صد سال پس از اینکه نسخه از زیر دست قاضی حمیدالدین درآمده بازنویسی شده. مصحح در متن از آن با نام مدینه یاده کرده است. دست‌نویس مدینه در سده ۱۲ نونویسی شده است (همانجا). نسخه‌های متعلق به موزه بریتانیا، تویقاپو سرای ترکیه، کتابخانه مجلس (سه نسخه) و کتابخانه ملی تبریز از کتب اهدایی مرحوم حاج محمد نخجوانی، از دیگر نسخ مورد استفاده در تصحیح اثر است. علاوه بر این، مصحح دو نسخه چاپی علی اصغر شمیم و سید علی اکبر ابرقویی را هم در تصحیح خود مدنظر داشته است (انزابی‌نژاد، ۱۳۷۲، صص ۱۵-۱۷).

مصحح درباره روش تصحیح خود می‌نویسد: «هرجا اختلافی در نسخه‌ها بوده چنانچه مسلم بودن نادرستی مدینه ثابت نبود، آن را بر نسخه‌های دیگر برگزیده‌ام. اما در مواردی که ضبط مدینه اشتباه مسلم بوده، قدمت نسخه را توجیه‌کننده اشتباه ناسخ ندانسته، ضبط نسخه یا نسخه‌های مرجح در متن آورده شده و نسخه اصل در پاورقی قید شده است» (انزابی‌نژاد، ۱۳۷۲، ص ۱۷).

با توجه به مطالب پیش گفته درباره سفینه تبریز و تاریخ قیدشده در آن مبنی بر اتمام کتابت مقامات در هجده شوال سال ۷۲۲ق، و نیز تاریخ کتابت دست‌نویس عارف حکمت مدینه، دست‌نویس سفینه احتمالاً دومین نسخه موجود کهن از مقامات است. همچنین موارد مشابهت‌های فراوانی که در ضبط کلمات متفاوت در این دو نسخه وجود دارد، این گمان را تقویت می‌کند که نسخه کتابت‌شده سفینه تبریز و نسخه مدینه از نظر تبارشناسی متعلق به یک نسخه مادر هستند.

از آنجا که در بین نسخ موجود از مقامات، دست‌نویسی صد در صد قابل اعتنا و اعتماد وجود ندارد، در این مقاله بر آنیم تا با مقایسه ضبط‌های انزابی‌نژاد و سفینه تبریز؛

- ضبط‌های مرجح در سفینه تبریز را نشان دهیم،
- اختلاف ضبط‌ها را در سفینه و چاپ انزابی‌نژاد مشخص کنیم،
- کاستی‌ها و افتادگی‌ها و بدخوانی‌های سفینه را با توجه به قرائن سبکی مقامات حمیدی و ضبط انزابی‌نژاد و اشاراتی که وی به نسخه بدل‌ها کرده، نشان دهیم تا میزان اعتبار این نسخه مشخص شود. در این میان برای داوری منصفانه درخصوص ضبط صحیح کلمات از چاپ سنگی کمره‌ای و چاپ ابرقویی نیز کمک گرفته‌ایم.

ضبط‌های مرجح در سفینه تبریز

در این قسمت جهت رعایت اختصار از کلمات «سفینه» به جای سفینه تبریز و «سنگی» به جای چاپ سنگی کمره‌ای استفاده می‌شود و جملاتی که در آغاز هر سطر نوشته می‌شود از تصحیح انزابی‌نژاد است.

ص ۲۰، س ۹: ترکیب این اصول را علتی ظاهر بود و ترتیب این فصول را برهانی باهر؛ و جلوه این عروس را شهوتی در بیان و تجرع این کؤوس را نهمی در میان.

سفینه: در پایان

ابرقویی و سنگی: شهری بی‌پایان

ترجیح پایان بر بیان، علاوه بر ارتباط واژگانی پایان و میان از نظر معنایی، به دلیل جمله قبل و بعد است. نویسنده درباره ترتیب فصول کتاب خود توضیح می‌دهد؛ ترتیب و بخش‌بندی فصل‌های کتاب علتی روشن دارد که در **پایان** و پس از خواندن کتاب برای خواننده رغبت و خواستاری ایجاد می‌کند. میل به نوشیدن کاسه‌های سخن - که با طرب و تعب آمیخته است - هرچند در حین خواندن فصول، در **میان** هست، اما این عروس سخن در پایان خواستنی‌تر جلوه خواهد کرد.

ص ۲۰، س ۲۱: خنده این برق بی‌طربی نبود و خروش این رعد بی‌تعبی و ترحی.

سفینه: بی‌طربی و فرحی

ابرقویی و سنگی: بی‌طربی و فرحی

قرینه **طرب** و **فرح** و **تعب** و **ترح** در سفینه دیده می‌شود. ضبط انزایی نژاد فاقد این توازن است و توجه به ویژگی‌های سبکی قاضی حمیدالدین در تألیف مقامات آوردن «فرح» را ضروری نشان می‌دهد.

ص ۲۸، س ۱۵: و بر همتان بندم چنانکه بلخی با کرخی و مرغزی و رازی با حجازی در این منزل به یک سنگ آید.

سفینه: و در همتان بندم ... بلخی با کرخی و مرغزی با غزی و رازی با حجازی در میزان یک سنگ آید.

ابرقویی و سنگی: مطابق با سفینه است.

تقابل بلخی با کرخی، مرغزی با غزی و رازی با حجازی در سفینه صحیح‌تر است. در ضبط انزایی نژاد مرغزی قرینه ندارد.

ص ۳۱، س ۱۳: چون در طلعت طالع خود نگاه کردم، روی عزیمت به راه آوردم و با یاران یکدل رای زدم و این قطعه را

انشا و انشاد کردم.

سفینه: + و اسباب اقامت را پشت پای زدم

ابرقویی و سنگی: مطابق با سفینه است

سفینه، ابرقویی و سنگی: - و این قطعه ... کردم

ضبط انزایی نژاد قرینه جمله «با یاران یکدل رای زدم» را ندارد. نتیجه این رای زدن، پشت پای زدن به اسباب اقامت است

که در سفینه آمده و جمله کامل شده است.

ص ۳۳، س ۲۱: اگر پیری، علت احترام بودی، موسی چهارده روزه دست در محاسن فرعون چهارصد ساله نزدی.

سفینه: چهار روزه
ابرقویی و سنگی: چهار روزه

در نسخه اساس انزایی نژاد چهارده آمده، حال آنکه علاوه بر سفینه تبریز در نسخه بریتیش میوزیوم (لندن) که انزایی نژاد با

توجه به شیوه کتابت و رسم الخط به ظن قوی آن را مربوط به قرن هفتم می‌داند هم **چهار** آمده. در نسخه‌های مجلس

شورا هم کلمه چهار ذکر شده است. با توجه به قدمت نسخه سفینه تبریز و وجود برخی اغلاط در نسخه مدینه، تقابل

چهار و چهارصد به جای چهارده و چهارصد در ساختار جمله مرجح است.

نکته حائز اهمیت این است که در کتاب *مصابیح القلوب* که در قرن هشتم تألیف شده است به همین محتوا و تقابل اشاره

شده است. ابوسعید شیبی در ترجیح عالم خرد بر پیر جاهل می‌گوید: «گر پیر جاهل را بر عالم خرد تفضیل بودی موسی

چهارروزه دست در محاسن فرعون چهارصدساله نزدی و عیسی یکروزه در مهد دعوی: وجعلنی نبیاً و جعلنی مبارکاً، نکردی ای عم! ندانی که اگر ما در عالم خاک آخریم در عالم پاک سابقیم» (ابوسعید شیبی، ۱۳۸۳، ص ۶۲)

ص ۳۴، س ۱۲: نشیده‌ای که از گاو پیر، کشت حنطه و شعیر نیاید؛ و ندانسته‌ای که خر پیرجز علف خوردن را نشاید و جز پشماگند خویش بر ندارد؟

سفینه: جز علف خویش نیارد ابرقویی و سنگی: جز علف خویش نیارد

در سفینه و نسخه بیوتیش میوزیوم (لندن) و نسخه‌های مجلس شورا «جز علف خویش نیارد» ضبط شده است. برای ترجیح این عبارت در سفینه دو دلیل می‌شود ذکر کرد؛ نخست اینکه در این بند صحبت از رحجان جوانی بر پیری است و برشمردن عیوب و ناتوانی‌ها و افول نیروها در دوره پیری؛ صحبت درباره‌ی این است که گاو پیر دیگر توانایی ندارد حنطه و شعیر بکارد و خر پیر در این دوره دیگر توان باربری ندارد و صرفاً می‌تواند بار خودش را بیاورد و تنها توانایی این را دارد که پشماگند خودش را حمل کند. عبارت «جز علف خوردن را نشاید» با این فحوای کلام سازگار نیست. دوم با توجه به وجود برخی خطاها در نسخه مدینه و ضبط این عبارت به صورت «جز علف خویش نیارد» در دست‌نویس‌های سفینه و لندن، به عنوان قدیمی‌ترین نسخه ها از مقامات، ضبط سفینه مرجح است.

ص ۳۹، س ۷: سفر تجارت سفری مبارک و میمون است... صید منازل از وی به شست آید و مال حلال از وی به دست آید.

سفینه: صید سنال ابرقویی و سنگی: منال

از فواید سفر به دست آوردن مال حلال است. در کنار آن، صید منازل به شست آمدن معنای منطقی ندارد. در سفینه کلمه به این صورت ضبط شده: **سنال** با توجه به لحاظ کردن موارد احتمالی خوانش این کلمه به صورتهای مختلف و مراجعه به کتاب‌های لغت، متن معنای محصلی نداشت. به نظر می‌رسد این کلمه در نسخه مادر سفینه هم منال بوده؛ به ظن قوی در ضبط سین به جای م در کلمه منال توسط ابوالمجد تبریزی تحریفی رخ داده است.

آوردن حلال و منال و ارتباط آن با هدف سفر در متون کهن هم شواهدی دارد:

«ما بندگان طایفه نجّاریم که از اطراف خراسان و عراق و نواحی ربع مسکون به طلب کسب حلال و تجصیل منال و قوت و نفقه عیال سر در معرض خطر نهاده‌ایم»

(ابن بی بی، ۱۳۹۰، ص ۹۵)

س ۴۰، س ۱۹: تا آن زمان که آواز خروس به الحان کوس پیوست و ندای حی علی الفلاح با غنای هلموا الی الراج جمع شد.

سفینه: اذان خروس ابرقویی: الحان اذان از زبان بآذان و خروش خروس به...

سنگی: آواز اذان و خروس به الحان کوس پیوست.

با توجه به ادامه جمله مبنی بر پیوستن ندای حی علی الفلاح به غنای راح که دو آوای متفاوت دارند، جمله قبلی با ضبطی که در سفینه آمده، تقابل معنایی و تناقض هنری پیوستن اذان خروس به الحان کوس را تقویت می‌کند.

ص ۴۱، س ۱۳: احداث روزگار چو احداث مست شد/ اندر فکند باده باقی به جان مرگ

سفینه: ساقی

ابرقویی و سنگی: مصراع اول: ساقی مردافکن احداث روزگار

احداث مست معنای محصلی ندارد. قراین لفظی و معنایی نشان‌دهنده صحت ساقی در تناسب با باده و مست (از لحاظ معنایی) و باقی (از لحاظ لفظی) است.

ص ۴۲، س ۴: پس سیاق سخن را بگردانید و سلسله نظم بگردانید.

سفینه، ابرقویی و سنگی: بجنبانید

با توجه به سیاق سخن و عدم تکرار فعل در جمله‌های بعدی در این بند از مقامات، ضبط سفینه صحیح است.

ص ۴۵، س ۴: خاک بساتین پرنقش آزی بود و روی زمین، پر رومی و ششتری و برجهای پرزهره و مشتری.

سفینه: بساتین پرنقش آزی بود... و برجهای چمن پر زهره و مشتری

ابرقویی: برجهای چمن

سنگی: برجهای چمن

با توجه به ترکیبات خاک بساتین و روی زمین (درچاپ سنگی: فرش زمین) جای

مضاف الیه و مشبه در تصحیح انزایی‌نژاد خالی است و ضبط مرجح، برجهای چمن است.

ص ۴۷، س ۱۰: چو رهبانان نهد گیتی به باغ اندر چلیپاها/ چو فراشان کشد گردون به باغ اندر منیرها

سفینه: چو فراشان کشد گردون به راغ اندر میزرها

ابرقویی و سنگی: چو فراشان کشد گردون به راغ اندر صنوبرها

با توجه به سنت شعر فارسی، تقابل باغ و راغ در سفینه مرجح است. درباره ضبط میزرها باید گفت که کلمه میزر به معنی فوطه، لنگ و دستار است اما در منابع این لغت با این صورت یافت نشد.

ص ۴۷، س ۲۵: بنفشه خطیب جامه سبز پوشیده... چون متفکران سر بر زانو نشسته و چون معیوبان سر در گریبان کشیده.

سفینه: و چون معتبران پر در پای بسته

ابرقویی و سنگی: چون مغبوان سر در پای کشیده

عبارت سر در گریبان کشیدن معیوبان غریب می‌نماید، متفکر و معیوب توازن سجعی ندارند. با توجه به جمله قبلی، سر برزانو نشستن بنفشه همچون متفکران، ضبط سفینه، سر درپای بسته بودن بنفشه چون معتبران صحیح‌تر به نظر می‌رسد.

بیت بعدی در مقامات هم این ادعا را تقویت می‌کند:

چون چنبر عنبرین بنفشه درهم/ گاهیش قدم فرق و گهی فرق قدم

گفتنی است در نسخه مدینه هم این عبارت به صورت «و چون معتبران بر دو پای بسته» وجود دارد. نگارنده درخصوص «پر در پای بستن» اطلاعی پیدا نکرد، از این رو با توجه با ضبط «پر» در نسخ دیگر به صورت «سر» و وجود تسامحات و سهوهای کتابتی در مجموعه ابوالمجد تبریزی این عبارت را در ضبط سفینه، با اندکی تغییر «چون معتبران سر در پای بسته» مرجح می‌داند.

ص ۴۸، س ۲۳: [در گفت و گوی بنفشه و لاله، بنفشه به لاله می‌گوید]: هنوز از آتش، دل پردود دارم و در ماتم فراق جامه کبود.

سفینه، ابرقویی و سنگی: آتش عشق واضح است که در ضبط انزایی نژاد افتادگی وجود دارد و برای ماتم فراق، آتش عشق قرینه مکملی است که در سفینه قید شده.

ص ۴۸، س ۲۴ و ۲۵: و گل دو رنگ چون عاشق منافق یک سو لعل و یک سو زر، باطن دیگر و ظاهر دیگر، رنگ به رنگ می‌نماید و مس به زر می‌انداید. اگر از وفای معشوقان جویی ...

سفینه: ... یک سو زرد

ابرقویی و سنگی: یکسوی زرد و یکسوی لعل در نسخه مدینه هم زرد آمده.

در تصحیح انزایی نژاد «لعل و زر» آمده، اما توجه به ادامه جمله و اندودن مس به زر که بیان دیگری از رفتار منافق گونه گل است و همچنین تفصیل این مطلب در ادامه جمله که «اگر از وفای معشوقان جویی، روی زرد عاشقان پیش می‌آرد و اگر نیاز عاشقان طلبی، عارض لعل معشوقان پیش می‌آرد، ضبط سفینه صحیح‌تر به نظر می‌رسد و عبارت اخیر نوعی ایضاح پس از ابهام برای آغاز جمله «و گل دو رنگ چون عاشق ...» است.

ص ۵۰، س ۹: بدانید که کاس غرور دنیای دنی بی صفاست و این سیم‌بران را خزان در قفاست. باش تا سحاب در و کافور فروبیزد.

سفینه: نسیم بزآن

ابرقویی و سنگی: نسیم وزان

صحبت از ناپایداری بهار و جلوه‌های آن است. «خزان در قفای سیم بران بودن» معنای منطقی ندارد. بزآن به معنی وزان از بزیدن است که در متون فارسی هم کاربرد داشته. بزآن: صفت بیان حالت از بزیدن، در حال وزیدن... این لفظ را بیشتر بر باد اطلاق کنند (نک: دهخدا، ذیل مدخل بزیدن).

مسعود سعد سلمان، (۱۳۹۰، ص. ۱۷۶) گوید:

بارۀ شبدیز تو به رفتن و جستن / نایب ابر بهار و باد بزآن است

در مقامه فی الربیع، صحبت از ناپایداری نسیم بهاری و جلوه‌های زیبای این فصل است. از این رو، ضبط سفینه، نسیم بزآن که صورت قدیمی‌تر این ترکیب را نشان می‌دهد صحیح‌تر است.

ص ۵۰، س ۱۱: باش تا سحاب دُر و کافور فرو بیزد و این گلهای پرنگار از شاخهای اشجار فرو ریزد.

سفینه: ... سحاب دریز، کافور فرو بیزد و... از شاخها فرو ریزد.

ابرقویی و سنگی: ... دُر و کافور فرو بیزد و این گلهای صدرنگ پرنگار از شاخهای اشجار فرو ریزد و این جلود و عظام را تمزیقی پدید آید.

ضبط سفینه تبریز در اینجا هم تا حدی مطابق است با نسخه مدینه که نسخه اساس انزابی نژاد است: «سحاب دریز کافور فرو ریزد». در ضبط سفینه با تعبیر سحاب دریز (دُر استعاره از باران) به کافور بیز (کافور استعاره از برف) به تغییر بهار به سرمای پاییز و زمستان اشاره شده است و این معنی در عبارت «نسیم بزان را خزان در قفاست» هم وجود دارد.

ص ۱۱۶، س ۱۰: دست به وی دادم گفت: ندانسته‌ای که نبض عاشقان از دل گیرند نه از دست. آب پیش داشتم، گفت نشنیده‌ای که آب محبان از دیده مشاهده کنند که تجسس بوقلمون عشق دیگرگون است و امارت علت عشق آتش سینه است و آب دیده، نه رنگ آبگینه.

سفینه: تجسس قاروه بوقلمون ابرقویی: مجسه بوقلمون

سنگی: مجس محبس بوقلمون

جوانی عاشق برای درمان درد عشق به بیمارستانی در اسفهان می‌رود. در ابتدای داستان، طیب روحانی از وی می‌خواهد احوال بازگوید «تا اصل بسط و قبض از قاروره و نبض معلوم شود» ... در پایان داستان، جوان برای تشخیص و درمان بیماری، نبض و آب به طیب عرضه می‌کند وی می‌گوید: نبض عاشقان از دل می‌گیرند نه از دست و آب محبان از دیده و اشک وی مشاهده می‌کنند نه از آبگینه. با توجه به اینکه سخن از بیماری و طیب و راههای تجسس مرض در قدیم از طریق گرفتن نبض و استفاده از قاروره برای تشخیص بیماری است، عبارت «تجسس بوقلمون عشق دیگرگون است» نیاز به متعلق دارد و کلمات قاروره در سفینه تبریز یا مجسه در نسخه بریتیش میوزیوم (لندن) که هر دو از کهن‌ترین نسخه‌های مقامات هستند آن را کامل می‌کند. در این بین عبارت سفینه با ابتدای جمله سازگارتر است: نشنیده‌ای که آب محبان از دیده مشاهده کنند که تجسس قاروره بوقلمون (آبگینه رنگارنگ عشق) دیگرگون است.

شایان ذکر است موارد دیگری از ضبط‌های مرجح در سفینه وجود داشت، اما به دلیل آنکه گمان می‌رفت وجود برخی از خطاها در چاپ انزابی نژاد ناشی از خطای مطبعی باشد از ذکر آنها صرف‌نظر شد.

افتادگیها، ضبط‌های مغلوط در منتخب مقامات حمیدی در سفینه تبریز

همانگونه که پیش‌تر هم اشاره شد، سفینه تبریز از لحاظ شمول به اطلاعات و آگاهی‌های نویافته جایگاهی درخشان و ممتاز دارد اما بررسی‌های انجام شده در قسمتهای مختلف آن نشان می‌دهد که در مواردی کاستیهای نسبی و بعضاً جدی دارد. این افتادگی‌ها و بدخوانیها و گاه ضبط‌های غلط به چند دلیل می‌تواند باشد که پژوهشگران بخش‌های مختلف سفینه درباره آن اظهار نظر کرده‌اند. از آنجمله وفاداری ابوالمجد تبریزی به نسخه اساس است؛ آیدنلو (۱۳۸۶، ص. ۲۳۷) با اشاره به ادیب بودن و سواد و دانش ابوالمجد تبریزی، علت احتمالی برخی خطاهای آشکار و عدم اصلاح ابیاتی از شاهنامه را به مقید بودن کاتب به حفظ و انتقال عین ضبط نسخه اساس مربوط می‌داند.

کاتب در مواردی که نتوانسته ضبط کلمه‌ای را تشخیص دهد یا جای کلمه را خالی گذاشته (در این باره نک: جعفری، ۱۳۹۴، ص. ۲۵) یا نقاشی آن را کشیده است. این مورد در ضبط کلمات «سنال و مصاتاء سها» در قسمت مقامات حمیدی هم دیده می‌شود (ابوالمجد تبریزی، ۱۳۸۱، صص. ۲۲۳ و ۲۲۶). فارغ از بحث وفاداری به نسخه اساس، گاه بررسی اغلاط و کاستی‌های سفینه، حاکی از شتابزدگی و کم‌دقتی کاتب است که در پاره‌ای از قسمت‌ها باعث شگفتی پژوهندگان شده است. محسن پورمختار (۱۳۹۱، صص. ۴۸-۳۷)، با برشمردن انواع خطاهای کاتب سفینه در عناوین ابواب، آیات، اشارات، اعلام و افتادگی‌ها و افزودگی‌ها، در البیاض و السواد [سیرجانی]، هرگونه استفاده از این بخش سفینه را در تصحیح کتاب بی‌فایده، و تصحیف‌های موجود را ناشی از بی‌دقتی‌های حیرت‌انگیز کاتب این مجموعه ارزشمند می‌داند. بررسی ضبط کلمات در بخش مقامات حمیدی سفینه تبریز، نشان دهنده پاره‌ای از افتادگی‌ها و تصحیفات در این قسمت است که برخی از آنها مربوط به پایبندی کاتب به ضبط‌های نسخه اساس است و در پاره‌ای هم مربوط به شتابزدگی و سهو کاتب؛ اما با وجود این کاستی‌ها همچنان می‌شود از اعتبار و اصالت سفینه در منتخب مقامات حمیدی دفاع کرد. به هر روی، از آنجا که یکی از اهداف اصلی این مقاله اعتبارسنجی نسخه منتخب مقامات است و داوری درباره غث و ثمین ضبط‌ها، در ادامه فهرستی از خطاهای این بخش آورده می‌شود. برای رفع شبهه محتمل این نکته تصریح می‌شود: افزون بر اینکه در بسیاری از موارد افتادگی‌ها و خطاهای املائی با توجه به قرائن سبکی و زبانی آشکار است، به دلیل در دسترس نبودن برخی از دست‌نویس‌های مقامات حمیدی، افتادگی‌های منتخب سفینه بر اساس چاپ انزایی‌نژاد و توجه به نسخه بدل‌های قید شده در آن احصا شد که آینه‌ای است از ضبط‌های سایر دست‌نویس‌های مقامات حمیدی.

نمونه‌هایی از کاستی‌ها و بدخوانی‌ها

مقایسه ضبط‌های دست‌نویس مقامات حمیدی در سفینه تبریز با دست‌نویس‌های مدینه شباهتهای چشمگیری را نشان می‌دهد. بسیاری از مواردی که در این مقاله، ذیل افتادگی در سفینه آمده (غیر از چند ضبط که با نسخه مدینه مشترک است) فقط در گزیده مقامات حمیدی در سفینه دیده می‌شود و در نسخه‌های دیگر از مقامات این کاستی‌ها وجود ندارد، از این رو احتمال سهو و افتادگی در پاره‌های قید شده، تنها درخود سفینه تقویت می‌شود و بعید است که مربوط به نسخه اساس کاتب باشد.

انزایی‌نژاد: ص ۲۰، س ۶ (و ابرقویی و سنگی): و درود و تحیت بر وی و اصحاب وی باد و رضوان و مغفرت بر وی و احباب وی

سفینه: -درود

علاوه بر وجود درود در نسخه‌های دیگر، افتادگی کلمه با توجه به سبک حمیدالدین بلخی و التزام وی به آوردن سجع مشخص است.

ص ۲۰، س ۱۹: درد احرار را به داروی فضل / همچو عیسی طیب باید بود

سفینه: این بیت را ندارد

ابرقویی و سنگی: بهر دلخستگان گوشه خاک / همچو عیسی طیب باید بود

در نسخه‌های دیگر هم این بیت هست.

ص ۲۱، س ۸ (و ابرقویی و سنگی): از کتب نفیس، جلیس وحشت و انیس وحدت ساخته می‌شد و با فلک دوآر شطرنج محابا و نرد مدارا باخته می‌آمد.

سفینه: «دوآر» را ندارد

توجه به ساختار دو جمله نیاز به کلمه دوآر را نشان می‌دهد، اما نسخه توپاقپوسرای و چند نسخه دیگر هم این کلمه را ندارد.

ص ۲۲، س ۷: امید دارم که سورت تیسیر، ناسخ صورت تعسیر آید و حکم تقدیر بر وفق اندیشه و تدبیر زاید.

سفینه: امید دارم که صورت تیسیر ناسخ صورت تعسیر آید.

ابرقویی و سنگی: امید می‌دارد که سورت تیسر ناسخ صورت تعسر آید.

با توجه به فحوای بحث، آرزوی آسانی برای سرانجام رساندن کتاب و همچنین ارتباط معنادار آیات ناسخ و منسوخ، ضبط سفینه، درست به نظر نمی‌رسد.

ص ۲۲، س ۱۰ (و ابرقویی و سنگی): به حلّ و عقد سخن در، به کدخدایی عقل / هر آنچه کلک تصرف بدو رسد بکنم

به عون ایزد و تأیید بخت و مایه فضل / هر آنچه دست تکلف بدو رسد بکنم

سفینه: نکنم، نکنم

در سفینه تبریز، در هر دو مصرع «نکنم» ضبط شده که با مراد نویسنده کتاب و فحوای سازگار نیست و خطای تصحیف آشکار است.

ص ۲۵، س ۱۴ (و ابرقویی و سنگی): گه چون سکندر در سیاحت خاک ظلمات، گه چون خضر در سباحه آب حیات

سفینه: «گه چون سکندر... خضر در» را ندارد.

در نسخ دیگر این عبارت ولو با اندکی تغییر دیده می‌شود.

ص ۳۲، س ۱۰ و ۹ (و ابرقویی و سنگی): چون ... آن خاک متبرک بدیدم اخوان سببی به دست آوردم و اقبای ادبی کسب کردم.

سفینه: «اخوان... کسب کردم» را ندارد.

ص ۳۴، س ۳ (و ابرقویی و سنگی): اگرچه روز پیری غایت زندگانی است اما هزار روز پیری، در بند یک شب جوانی است.

سفینه: «روز» را ندارد.

تقابل هزار روز پیری و یک شب جوانی واضح است و در سفینه افتادگی دیده می‌شود.

ص ۴۱، س ۳ (و ابرقویی و سنگی): و طار غراب اوکار الدیاجی

سفینه: الریاحی

در «نهایه‌الأرب فی فنون الادب» این مصرع به صورت «و طار غراب اوکار الدیاجی» از «نظام بلخی» دانسته شده است

(حسینی، گنجعلی، ۱۳۹۲، ص ۱۶۵).

ص ۴۳، س ۱۳: و اعلام روسیان و رایت مجوسیان در هم نگون کردند.

سفینه: به جای «رایت»، «اعلام» ضبط شده.

ابرقویی و سنگی: این جمله را ندارد.

پرهیز از تکرار و آوردن انواع سجع از ویژگی‌های سبکی مقامات است. تکرار اعلام در سفینه صحیح به نظر نمی‌رسد.

ص ۴۵، س ۱۱ (و ابرقویی و سنگی): خاک بساتین پرنفش آزی بود و روی زمین پر رومی و شستری.

سفینه: «خاک» را ندارد.

قرینه برای روی زمین، خاک بساتین است که در سفینه نیامده.

ص ۴۵، س ۱۹: غلام آنم که چشم عبرت گیر دارد و دل پندپذیر. در نگرد که این نقش ارژنگ که آفرید؟

سفینه: درنگر؛ اوتنگ

ابرقویی و سنگی: و بداند که این نقش ارژنگ که آفرید

با فحوای کلام و عبارت غلام آنم که... فعل «در نگرد» سازگارتر است. مواردی در این پاره سفینه هست که حرف آخر

کلمه افتادگی دارد، مانند اغیار که به صورت اغیا ضبط شده است (ص ۲۲۵). ضبط کلمه ارژنگ/ ارتنگ را به صورت

اوتنگ در منابع نیافتم.

ص ۴۶، س ۱۸: هر آینه این مظلومه را استماعی خواهد بود و این تفرقه را اجتماعی. هر صاعی را صاعی و هر قفیزی را

قفیزی

سفینه: «هر قفیزی را قفیزی» را ندارد. در نسخه‌های دیگر این عبارت هست.

ابرقویی و سنگی: هر ساعی را صاعی و هر متاعی را مطاعی، هر قفیزی را قفیزی

ص ۴۷، س ۳ (و ابرقویی و سنگی): خاک سیاه هفت اقلیم را از هشت جنات نعیم دلکش‌تر که کرد؟

سفینه: «هشت» را ندارد.

ص ۴۷، س ۱۶ (و ابرقویی و سنگی): هیچ دست تصرف اغیار، غالیه تکلف بر وی نکشیده است.

سفینه: اغیا

ص ۴۹، س ۱۴ (و ابرقویی و سنگی): ... و گل سرخ چون گوهر درخشان از کان بدخشان سر برون کرده.

سفینه: دان

ص ۱۱۴، س ۱۲: تا اصل بسط و قبض از قاروره و نبض بیرون شود.

سفینه: اجل

ابرقویی و سنگی: تا اصل و فرع...

ضبط سفینه معنای منطقی ندارد، اما نکته جالب توجه آن است که در نسخه مدینه و توقاپوسرای هم این کلمه «اجل»

ضبط شده و این نمونه از مواردی است که علت ضبط غلط در سفینه، را می‌توان به پابندی کاتب به نسخه اساس مربوط

دانست.

ص ۱۱۱، س ۸ (و ابرقویی و سنگی): دل با یاری به عشق پیوندی داشت / بر دست و قدم ز صبر غل و بندی داشت

سفینه: ... بر دست و قدم ز صبر و غل بندی داشت

از صبر، غل و بند داشتن صحیح است نه از صبر و غل، بندی داشتن

ص ۱۱۱، س ۱۰ (و ابرقویی و سنگی): گاه در حدایق وصل نوایی می‌زدم و گاه در مضایق هجر، دست و پایی

سفینه: «نوایی» را ندارد

افتادگی در سفینه آشکار است.

ص ۱۱۱، س ۱۶ و ۱۷ (و ابرقویی): دل مرقع‌پوش در آغوش بلا خوش نشست و دست قضا پای خردمندی به سلسله

خرسندی بیست.

سفینه: خودپسندی

سنگی: خورسندی

با توجه به عبارت در آغوش بلا خوش نشستن، گمان می‌رود خرسندی به سلسله قضا صحیح‌تر باشد. گفتنی است در نسخه مدینه هم «خودپسندی» آمده و در این مورد هم وفاداری ابوالمجد تبریزی به نسخه / نسخه‌های متقدم دیده می‌شود.

ص ۱۱۴، س ۱۰ (و ابرقویی و سنگی): کفشی که به چین گذاشته‌ای به فلسطین می‌جویی و عصایی که به سمرقند نهاده‌ای

به خجند می‌خواهی.

سفینه: «و عصایی ... می‌خواهی» را ندارد.

نسخه مدینه و توقاپوسرای هم این عبارت را ندارد.

ص ۱۱۴، س ۱۷ و ۱۸ (و ابرقویی و سنگی): مرد صوفی دائم در زیر بار است و مرد صافی همیشه در بر یار. صوفی در رنج

جگر می‌خورد و صافی در گنج برمی‌خورد.

سفینه: «صافی در گنج برمی‌خورد» را ندارد

نسخه‌های دیگر عبارت دیده می‌شود.

ص ۱۱۵، س ۷ (و ابرقویی و سنگی): این کنوز رموز تعلق به مقامات اهل تصوف دارد و خداوندان رنگ و تکلف. باز

صافیان مجرّد ... از این همه رنگها آزادند.

سفینه: از

با آوردن «از» به جای «باز» معنای عبارت تغییر پیدا می‌کند و عکس مقصود نویسنده مقامات از آن حاصل می‌شود. این

مورد هم در نسخه متقدم دیده می‌شود. در نسخه مدینه هم «از» آمده و حاکی از آن است که توجه به جنبه تصحیحی

کتابت در اولویت ابوالمجد نبوده است.

ص ۱۱۵، س ۱۹ (و ابرقویی و سنگی): گر دست نمی‌رسد به وصلت شاید / چون نقش خیال تو در آغوش دل است

سفینه: دست

در نسخه مدینه هم دست آمده و همان توضیح قبلی در این مورد هم صادق است.

ص ۱۱۶، س ۳ و ۴ (ابرقویی و سنگی): در قدم اول که کشش است هم صفت مار باید بود که بی پای بپوید و بی دست بجوید و در قدم دوم که کوشش است هم نعت مور باید بود.

سفینه: در قدم اول که کشش است هم صفت بار / باز باذ(۹)^۲ باید بود که بی پای نپوید و بی دست نجوید در نسخه مدینه هم باز/ باذ(۹) ضبط شده که حاکی از وجود چنین ضبطی در دست‌نویسهای کهن است. ضبط سفینه در این مورد هم نشان‌دهنده وفاداری کاتب به نسخه اساس است. اما دو فعل نپوید و نجوید در سفینه که ایراد آن از لحاظ معنایی آشکار است، می‌تواند از تصحیفات کاتب باشد. درخصوص مبهم یا خطا بودن باز/ بار/ باذ در نسخه‌های مدینه و سفینه باید گفت هم‌نوایی مار و مور در ضبط‌های نسخ دیگر مقامات، ضبط مار را تأیید می‌کند. به این دلیل، انزایی‌نژاد در عبارت فوق ضبط نسخه اساس خود را (مدینه) نپذیرفته و از نسخه‌های دیگر استفاده کرده است.

اختلاف ضبط‌ها

از آنجا که یکی از ویژگی‌های کتابت ابوالمجد تبریزی وفاداری به متن اصلی است، به آسانی نمی‌شود درباره درست یا نادرست بودن ضبط‌های منحصر به فرد یا متفاوت وی اظهارنظر کرد. به این دلیل، مواردی که برای نگارنده ضبط مرجح کلمه‌ای با تردید همراه بود در اختلاف ضبط آورده شد. نکته دیگری که تشخیص ضبط نهایی کلمه را در سفینه دشوار می‌کند، آن است که گاه کاتب روی کلمه غلط، خط نمی‌کشد و با هیچ نشانه‌ای آن را متمایز نمی‌کند، بلکه صورت اصلاح‌شده را بدون فاصله با کلمه غلط می‌آورد. برای مثال: عقاب باز اجل پرگشاد؛ پرده راز خود بنمای بگشای؛ گاه چون شمع میان آب دیده و آتش شیمه سینه جمع می‌کرد و... اما در مواردی خواننده در تشخیص صورت درست با ابهام مواجه می‌شود و نمی‌داند آن کلمات متوالی را جزو حشو یا اضافات تشبیهی و... لحاظ کند یا همان خطاهای ویرایش‌شده کاتب^۳.

انزایی‌نژاد	سفینه	ابرقویی	سنگی
تا شارع شریعت را به	زنگ طبیعت از دل	و زنگ ضلالت از آیین	و زنگ ضلالت از آیین
ما نمود و زنگ ضلالت	ما	طبیعت	طبیعت
از آیین طبیعت	ما		
بزدود. ص ۲۰ س ۵			
و اما بعد، ترکیب این	«اما بعد» را ندارد.	در آغاز مقدمات چون	اما بعد در آغاز مقدمات
اصول را علتی...		ترکیب ...	چون ترکیب
ص ۲۰، س ۸			

شب آستن هنوز بر در مصاف جدل در مصاف و چدل در مصاف و جدل
فراش حبل بود و نفس

با حوادث در مصاف

خیل. ص ۲۱، س ۵ و ۶

در نشر و طی آن اوراق ابو محمد القاسم ابو القاسم حریری
به مقامات بدیع الزمان الحریری
همدانی و ابو القاسم
حریری رسیدم.
ص ۲۱، س ۹

و این قفل عقل را بدین و اعتماد عدت و ... و عدت و عدت
مفتاح ببايست بگشاد و
معول در این تلفیق
روحانی بر توفیق
یزدانی بایست کرد و
عدت و آلت در ترتیب
و تشبیه این مقالت بر
مدد آسمانی شایست
داشت. ص ۲۲، س ۵ و ۶

و عذار جوانی از بیم «جوانی و شباب» را عذار جوانی، عارض از عذار جوانی، عارض از
پیری در پرده قیری بود ندارد عوارض
و عارض شباب از
عوارض انقلاب در
حجاب مشک ناب.
ص ۲۵، س ۴ و ۵

و خل المطایا لاتزاین لاتزایل سرچها لاتزایل سرچها لاتزایل سرچها
بسرچها ص ۲۶، س ۳
گاه به زبان اهل حله ثنا اهل کوفه^۴ اهل کله اهل کله
می سراید و گاه به
لغت اهل کله نوا

می‌نماید. ص ۲۶،

س ۱۱

و مدّ سخن را به این این عبارت را ندارد. این عبارت را ندارد. این عبارت را ندارد.

حد کشیده و روی به

اهل غربت آورده که

...

و جسومهم قد انطفت و جسومهم قد انطفت قد انطفت

... ص ۲۷، س ۱ انطلقت

ولادع و لا موال و لامواف لامؤف

ص ۲۷، س ۲

فرقهم ریب المنون النوی المنون

فتفرقوا ... ص ۲۷،

س ۴

فلارعتم یا معشر الکلام فلا زعتمم فلا زعتمم

ص ۲۷، س ۵

و سلب منّا ما وهب ما سلب ما سلب

ص ۲۷، س ۸

و خلفی بنیّات و خلفی بطون بنیّات بنات ضایعه

ضائعه... ص ۲۷، س ۸ ضایقه

و حلّ عَنّی عقد اخیله اخیله

هذاالعقال حتی اخیله

ص ۲۷، س ۱۰

وادلّه فی المجازات جنّی طریّ طریّ

علی غصنِ طریّ ص

ص ۲۷، س ۱۱

حلال او را بار حساب شمار، تیمار شمار، شرار

در پی است و حرام او

را نار عذاب ص ۲۸،

س ۴

و ام	و ام	و کرمی فضفاض که و ام
		<u>فام</u> مروّت بتوزد
		ص ۲۸، س ۸
اعتقاد	اعتقاد	اعتماد
		اگر به ظاهر تباین بلاد
		است به باطن اتحاد
		<u>اعتقاد</u> است. ص ۲۸،
		س ۱۲
مطابق با ضبط سفینه	مطابق با ضبط سفینه	تا کی هوای باده و تا
است	است	کی حدیث جام
		<u>حدیث باده و تا کی</u>
		<u>سماع و جام</u> ص ۲۸، س ۱۸
فالنجم	فالنجم	والشمس
		<u>فالنجم</u> حین لاح قد
		اسود بالدجی ص ۲۸،
		س ۱
ناقه	ناقه	قافله
		و زاد و سلب بر <u>ناقه</u>
		طلب نهادم و حی علی
		الوداع بر حلقه اجتماع
		دادم. ص ۳۰، س ۳
الوساده	الوساده	الودایع
		و دَع ذکر <u>الوساده</u> و
		الحشایا ص ۳۰، س ۷
مطابق با سفینه است	مطابق با سفینه است	طالع وقت نگاه کردم
		<u>و چون در طلعت طالع</u>
		خود نگاه کردم، روی
		عزیمت به راه آوردم
		ص ۳۱، س ۱۱
این عبارت را ندارد.	این عبارت را ندارد.	با دل گفتم
		روی به راه آوردم و با
		یاران یکدل رای زدم و
		<u>این قطعه را انشاء و</u>
		<u>انشاد کردم.</u>
		ص ۳۰، س ۱۲

و بساط هامون در هامون زمینی هامون هامون
 نو شتم. ص ۳۲، س ۵
 فادرکها باخفاف باحقاب المطیه باخفاف المدینه باخفاف المدینه
 المدینه ص ۳۲، س ۷
 اذا لم تکن خطه الابرار الاتراک^۵ الاتراب الاتراب
 او طانی ص ۳۲، س ۱۲
 روزی از غایت اشواق اسواق اشتیاق اسواق اسواق
 در آن اسواق می گشتم
 ص ۳۲، س ۱۹

جوان با پیر در مبارات و هردو در منافسه و و هردو در
 و مناظرات بی آرم مجاوبه و مناقشه و منافشه و
 گشته و هر دو در مناوبه سخن مجاوبه به
 مناقشه و مناوبه سخن می گفتند و به انفاص و منافئه و
 می گفتند و به الماس و الماس در دری می گفتند و به
 انفاص در می سفتند. می سفتند^۶ و منافئه و
 ص ۳۳، س ۱
 الماس در دری می سفتند. الماس در دری می سفتند.
 الماس در دری می سفتند.

با پیران پیشی مجوی تا پایمال نگردي، ... مطابق با سفینه است مطابق با سفینه است
 که پایمال گردی و با نشوی^۷
 دانا یان ستیزه مکن تا
 بدحال نشوی. ص ۳۳، س ۳

أما سمعت اذا حلت المقادیر، التقادیر^۸ التقادیر، التدابیر التقادیر، التدابیر
 المقادیر، ضلّت التدابیر
 ص ۳۳، س ۱۲

بیاض پیری نشانه روز نه بیاض ...؛ نه سواد بیاض پیری ... و سواد بیاض پیری ... و سواد
زوال است و سواد جوانی، عنان شب جوانی ...

وصال ص ۳۳، س ۱۵

مرد باید به به فر علم قدر علم، قدر عقل فر علم، عز عقل فر علم، عز عقل
بلند / مرد باید به عز عقل رفیع ص ۳۴، س

۱۲

پیری ... هادی عالم علم؛ ... چنانکه در پیری ... هادی عالم پیری ... هادی عالم
ثبات و یقین است سالف ایام سلف ثبات و یقین است ثبات و یقین است
چنانکه گفته اند ص ۳۴، اعوام گفته اند چنانکه گفته اند چنانکه گفته اند

س ۲۳

فاهلاً بالمشیب فان فیهِ فیها^{۱۰} فیهِ فیهِ
ص ۳۵، س ۲

و نزدیک زمره علما و رفقه رفقه فرقه فرقه
فرقه فضلا ص ۳۵، س ۴

تو ندانسته ای که کبر^{۱۱} شیب شیب
شباب بضاعتی مزجات است و شیب سرمایه و پیرایه نجات ص ۳۵،
س ۱۴

و عله الشیب اذا ما اعترت اعترت اعترت
اعتدت ص ۳۵، س ۱۸
سفر حج باید و اندیشه نبی مهم دینی باید خورد.
ص ۳۶، س ۸

کمند تابدار در بازو پهلوی بازو پهلوی
ص ۴۰، س ۶

لب اجل بر چهره امل رنده لب ... گرفت و چشم لب ... گرفت و چشم
خندیدن گرفت، درنده روزگار بر مبارزان روزگار بر مبارزان
فنا صفحه بقا بریدن گریستن کارزار گریستن

گرفت ص ۴۱، س ۸

در رفقه تازیان با حجازیان غازیان غازیان
جماعت غازیان

می راندم ص ۴۰، س ۸

فما من واصل الا یوماً / ستتبعه به الدنيا ... شیعه ید الدنيا خداعاً شیعه ید الدنيا خداعاً
ستبعده ید الدنيا خداعاً ص ۴۰، س ۱۴

و لحظه ای در آن شب دراز بر باره دراز دیر یاز دراز دیر یاز
دراز دیر یاز نغنودیم ص ۴۰، س ۱۸

ان المصرع المهبب الزمام امامکم امامکم
مقامکم و الموت الزوام امامکم ص ۴۱، س ۱۹

تبارک الله ربّ العالمین + و احسن الخالقین تبارک الله ربّ العالمین تبارک الله ربّ العالمین
ص ۴۵: س ۱۳

ز بس غواصی باران ز بس^{۱۲} ز بس ز بس
نیسانی به خاک اندر / زمین مانند دریا شد پر
از دُرّها و گوهرها ص ۴۷، س ۹

ز خاصیات این فصل و بجنبد مهر در دلها بخارد عشق در سرها بخارد عشق در رگها
تأثیرات این نوبت / بجنبد مهر در رگها
بخیزد عشق در برها ص ۴۷، س ۱۲

یک باطن پر ز اشتیاق یک باطن دل پر یک باطن پر ز اشتیاق یک باطن پر ز اشتیاق

دارم ص ۴۸، س ۲۴ اشتیاق

این همه در مشکلات معدّلانند معدّلانند وحدانیت مستدّلان و

معدّلانند ص ۵۰، س ۱

پس گفت ای دوستان زبانی زمانی و ای یاران زمانی و ای یاران

زمانی و ای یاران زندانی زندانی

زندگانی ص ۵۱، س ۲

این همه رنگها منسوب مشوب مشوب

مشوبست و این همه

نقشها معیوب^{۱۳}

ص ۵۰، س ۳

گر همی در کوی سنّت^{۱۴} وحدت وحدت

وحدت آشنایی بایدت

ص ۵۰، س ۶

و این جلود و عظام را توریق^{۱۵} این عبارت را ندارد توریق

تمزیقی پدید آید و این

اجزای مجتمع را

تفریقی روی بنماید.

ص ۵۰ س ۱۲

قالوا قضوا نحبهم جلاً خلا خلا

و قاطبه ص ۵۰، س ۱۸

تا چون سایش عشق سیاست^{۱۶} سایش سایش

والی شد ص ۱۱۲

س ۷

لا ما یظنّ الالمعی لا ما یصلی المعنی لا ما یظنّ الالمعی لا ما یظنّ الالمعی

الاکیسا ص ۱۱۲، س ۱۸ الاکیسا الاکیسا الاکیسا

تا بعد از تقصی باسهای مصا تاء سها قهر^{۱۷} تقصی پاسهای قهر تقصی پاسهای قهر

قهر و تجرع کاسهای

زهر، رایات خورشید

راسخ شد ص ۱۱۳،

س ۸

که راست در عشق ایابی در این باب اشکالی در این باب اشکالی

سؤال و جوابی و در

مشکل او بابی؟

ص ۱۱۳، س ۱۹

خواه به تیغ قطیعت پی ضیعت صنیعت صنیعت

کن و خواه به داغ

صنیعت کی کن

ص ۱۱۴، س ۹

امارت علت عشق آتش «علت» و «آتش» را امارت علت عشق آتش امارت علت عشق آتش

سینه است ص ۱۱۶، ندارد سینه است سینه است

س ۱۱

فروضه الحب فیها الحطب^{۱۸} الرطب الرطب

الشوک و الرطب

ص ۱۱۶، س ۱۴

از دیگر نکات شایان توجه در این گزیده این است که در حاشیه سفینه (ص ۲۲۲) کاتب با نوشتن حرف «خ» نشان داده است که متن را با نسخه‌ای دیگر مقابله کرده است.

همچنین تکرار فعل با وجود قرینه لفظی از دیگر ویژگیهای مقامات در سفینه تبریز است:

«تحت بر وی و اصحاب وی باد و رضوان و مغفرت بر وی و اصحاب وی باد» (سفینه: ص ۲۲۰)

«هنوز از آتش عشق دل نبود دارم و از آتش فراق جامه نبود دارم» (سفینه: ص ۲۲۵)

«چون کیمیا امکان نداشت و چون عنقا مکان نداشت» (سفینه: ص ۲۲۱)

این ویژگی، گاه در تصحیح انزایی نژاد هم دیده می‌شود:

«بود که این صورت زیبا بی‌معنی نبود و این عارض عذرا بی‌وامق دعوی نبود» (ص ۷۷)

این خصیصه در چاپهای دیگر بر اساس نسخه‌های متفاوت دیده نمی‌شود و در نسخه سفینه و مدینه که جزو دست‌نویس‌های کهن هستند وجود دارد.

نتیجه‌گیری:

در خصوص ارزیابی منتقدانه از بخش گزیده مقامات حمیدی در سفینه تبریز، باید گفت: این مجموعه به دلیل غث و ثمین‌هایی که در ضبط کلمات مقامات دارد، دارای اصالت و اعتبار نسبی است و به دلیل احتوا بر حجم اندکی از کتاب می‌تواند در حاشیه تصحیح مقامات، مورد توجه مصححان و پژوهشگران قرار گیرد. با استفاده از ضبط‌های سفینه می‌شود درباره اعتبار چاپهای مقامات حمیدی اظهار نظر و داوری کرد. در مواردی ضبط‌های سفینه بر نسخه‌های چاپی آن حتی چاپ انزابی‌نژاد به‌عنوان معتبرترین تصحیح از مقامات رجحان دارد و در مواردی هم، مقایسه اشتراکات ضبط‌های سفینه با چاپ انزابی‌نژاد، برتری گزینش‌های انزابی‌نژاد را بر سایر چاپ‌ها تأیید می‌کند. البته سخن ما به این معنی نیست که چاپ ابرقویی هیچ برتری بر چاپ انزابی‌نژاد ندارد، اساساً این موضوع از بررسی مقاله پیش‌رو خارج بوده است. از آنجا که موضوع این جستار، بررسی مقامات حمیدی در سفینه تبریز بوده است برای داوری درباره اعتبار این قسمت آن را با کامل‌ترین چاپ موجود از مقامات سنجیده‌ایم و برای قضاوت درست‌تر از نسخه بدل‌های چاپ انزابی‌نژاد و نسخ در دسترس و دو چاپ دیگر کمک گرفته‌ایم.

شیوه کتابت ابوالمجد تبریزی در پاره مورد بررسی ما نشان داد او از کاتبانی است که اهتمام ویژه‌ای به رعایت امانتداری در انتقال متن و نسخه مادر نشان می‌دهد و ضبط‌های اصیل را با وجود غریب بودن نه تنها فدای زیبایی متن نمی‌کند، بلکه با پرهیز از تصحیح کلمات، شیوه خود را در مقام کاتب وفادار به متن تثبیت می‌کند. گواه ما علاوه بر نقاشی کشیدن از کلمات یا خالی گذاشتن جای آنها، مقایسه چند ضبط با خطای آشکار است که کاتب با آوردن همان صورت خطا، واقعیت عریان دست‌نویس کهن را در معرض دید خواننده می‌گذارد.

مقایسه و شباهت چند ضبط با خطای آشکار در سفینه با دست‌نویس مدینه، کتابت شده به سال ۶۶۸ ق و کهن‌ترین نسخه مقامات، شهادتی بر این ادعاست. اما متأسفانه در کنار این صداقت و وفاداری، آثار شتابزدگی و کم‌دقتی هم در متن دیده می‌شود که برای هر دو ادعا در ضمن مقاله شاهد آورده‌ایم.

نکته آخر اینکه به دلیل اشتراکات بسیاری که بین ضبط‌های مقامات حمیدی در سفینه تبریز و نسخه مدینه، قدیمی‌ترین نسخه موجود از مقامات حمیدی، وجود دارد (این اشتراکات عموماً در ضبط منحصر به فرد کلمات نسبت به نسخه‌های دیگر و تکرار فعل با وجود قرینه لفظی است)، می‌توان احتمال داد مادر نسخه هر دو، یک دست‌نویس بوده است، این درحالی است که به تصریح انزابی‌نژاد، نسخه مدینه موجود در سده ۱۲ نو نویسی شده است و می‌شود این احتمال را هم در نظر گرفت، تغییراتی که در دست‌نویس متأخر به وجود آمده باعث افزایش تفاوت‌های این دو نسخه شده باشد. همچنین در سفینه تبریز در هامش نسخه، ضبط‌های متفاوتی از چند کلمه آمده که این ضبط‌ها، مطابق با دست‌نویس مدینه است. این ویژگی نشان می‌دهد که ابوالمجد تبریزی به دو یا چند دست‌نویس از مقامات دسترسی داشته و هنگام کتابت به آنها مراجعه می‌کرده است.

۲. تصویر کلمات فوق این گونه است:
۳. تعداد اختلافات ضبطها بیشتر از موارد گزارش شده است، اما برای رعایت حجم مقاله از ذکر موارد کم اهمیت پرهیز شد.
۴. در نسخه مدینه هم اهل کوفه آمده.
۵. در نسخه مدینه هم الاتراک آمده.
۶. ضبط **انفاس و الماس** در سفینه تبریز اشکال دارد. احتمالاً جزو سهوهای کاتب باشد.
۷. با توجه به ساختار جملات در قبل و بعد مقامات، به نظر می‌رسد ضبط سفینه در این مورد صحیح باشد.
- ای جوان پیران را حرمت دار تا ثمرات جوانی بیابی و با بزرگان بساز تا در دولت زندگانی بیابی. با پیران پیشی مجوی تا پایمال نگردي و با دانایان ستیزه مکن تا بدحال نشوی. هرکه بر اسیران نبخشاید، به امیری نرسد و هر که پیران را حرمت ندارد، به پیری نرسد.
۸. در حاشیه سفینه آمده: «التدابیر» که نشان می‌دهد کاتب به نسخه دیگری هم دسترسی داشته است. شایان ذکر است این عبارت از کلمات قصار علی (ع) است که با عبارات متعدد قریب‌المعنی از جمله: «اذا حَلَّتِ المقادیرُ بَطَلَتْ التدابیرُ؛ اذا حَلَّتِ المقادیرُ بَطَلَتْ التقادیرُ» آمده است (حسینی و گنجعلی، ۱۳۹۲، ص ۱۶۳ نقل از رشیدالدین وطواط، ۱۳۶۵، ص ۱۲۰).
۹. در نسخه مدینه هم «قد علم» آمده.
۱۰. در نسخه مدینه هم «فیها» آمده.
۱۱. هرچند شباب و شیب از نظر موسیقایی هم نوایی بیشتری دارند در نسخه‌های مدینه و توقاپوسرای هم کبر ضبط شده که مطابق با ضبط سفینه است.
۱۲. هرچند ضبط انزایی‌نژاد به دلیل پرهیز از تکرار «ز بس» صحیح‌تر به نظر می‌رسد ضبط نسخه توقاپوسرای و چند نسخه دیگر هم مانند سفینه است.
۱۳. ضبط کلمه به شکل مشوب صحیح‌تر به نظر می‌رسد. نکته حائز اهمیت آن است که در نسخه مدینه هم منسوب آمده. اگر سهوی در ضبط کلمه به ذهن می‌رسد، متوجه وفاداری کاتب به نسخه/نسخه‌های متقدم است.
۱۴. در نسخه توقاپوسرای هم سنت آمده.
۱۵. توریق عموماً به معنای برگ بیاوردن درخت و آشکارشدن برگ آن است اما از معانی دیگر آن گرفتن برگ از درخت و تورق به معنای ورقه ورقه شدن جسمی است (دهخدا؛ معین ذیل مدخل توریق و تورق) در اقرب‌الموارد ذیل ورق آمده: «الشجر توریقاً: ظهر ورقه و فلان الشجر. اخذ ورقه» به این دلیل، توریق و ورق در معنای دوم با فحوای سخن که صحبت از فرو ریختن گلها از شاخه‌های اشجار و از بین رفتن جلود و عظام است، تناسب دارد. گفتنی است در این مورد هم ضبط سفینه مطابق با نسخه مدینه است. از آنجا که نگارنده در فرهنگ‌های فارسی برای توریق در معنای گرفتن برگ از درخت شاهدهی نیافت، از آوردن آن در قسمت ضبط‌های مرجع سفینه صرف نظر کرد.
۱۶. در نسخه مدینه هم سیاست آمده.

۱۷. تشخیص ضبط صحیح این جمله از دشواری‌های متن است. در سفینه تبریز بیشتر نقاشی کلمه به نظر می‌آید. مصاناه شفا در نسخه مدینه: مصا تاسهای و در توقاپوسرای: مضا تاسهای آمده که نمونه‌ای دیگر از مشابهت‌های سفینه تبریز و این دو نسخه است. ۱۸. در نسخه مدینه هم «و الحطب» آمده.

منابع:

- آیدنلو، س. (۱۳۸۶). شاهنامه در «سفینه تبریز، نارسیده ترنج، نقش مانا، صص ۲۳۱-۲۵۴.
- ابراهیمی، م، یاری، ع. (۱۳۹۳). نقدی بر تصحیح رضا انزابی نژاد از مقامات حمیدی، متن‌شناسی ادب فارسی، دوره جدید، ش ۴، پیاپی ۲۴، صص ۶۹-۸۴.
- ابن بی بی. (۱۳۹۰). *الاورامر العلائیه فی الامور العلائیه*، تصحیح ژاله متحدین، پژوهشگاه علوم انسانی ابوالمجد محمد بن مسعود تبریزی (گردآورنده و کاتب). (۱۳۸۱). سفینه تبریز، چاپ عکسی از روی نسخه خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی، مرکز نشر دانشگاهی.
- ابوالمجد محمد بن مسعود تبریزی (گردآورنده و کاتب). (مورخ ۷۲۱ تا ۷۲۳)، سفینه تبریز، دست‌نویس کتابخانه مجلس شورای اسلامی، شماره ۱۴۵۹۰.
- ابوسعید حسن بن حسین شیعی سبزواری، (۱۳۸۳) *مصباح القلوب*، تصحیح محمد سپهری، میراث مکتوب ایمانی، ب، گلی، ا. (۱۳۹۳). خاندان ملکان تبریز، پژوهش‌های ایران‌شناسی، سال ۴، شماره ۱، بهار و تابستان، صص ۹۳-۱۰۶.
- پورمختار، م. (۱۳۹۱). بیاض و سواد سیرجانی در سفینه تبریز، *کهن‌نامه ادب فارسی*، پژوهشگاه علوم انسانی، و مطالعات فرهنگی، سال سوم، شماره دوم، پاییز و زمستان، صص ۳۷-۴۸.
- جعفری، س. (۱۳۹۴). سفینه تبریز و چند پیشنهاد در ویرایش شاهنامه، *کهن‌نامه ادب فارسی*، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال ششم، شماره دوم، تابستان، صص ۲۳-۲۹.
- جلال‌پور، ح. (۱۳۹۴). دیوان ظهیر در سفینه تبریز، متن‌شناسی ادب فارسی، دوره جدید شماره ۱ (پیاپی ۲۵)، صص ۹۳-۱۱۴.
- حسینی، م، گنجعلی، ع. (۱۳۹۲) *مآخذ ابیات و عبارات عربی مقامات حریری*، نشریه متن‌پژوهی ادبی، شماره ۵۶، تابستان، صص ۱۵۹-۱۷۴.
- حمید الدین بلخی. (۱۳۳۹). *مقامات حمیدی*، به کوشش سید علی اکبر ابرقویی، چاپخانه محمدی.
- حمید الدین بلخی. (۱۳۷۲). *مقامات حمیدی*، به کوشش رضا انزابی نژاد، مرکز نشر دانشگاهی.
- حمید الدین بلخی. (۱۳۶۰ق). *مقامات حمیدی*، به کوشش میرزا آقا کمره‌ای، کارخانه علیقلی خان.
- دهخدا، ع. (۱۳۸۱). *لغت‌نامه*، موسسه لغت‌نامه دهخدا.
- رحیم‌پور، م. (۱۴۰۳). سفینه، *دانشنامه زبان و ادب فارسی*، ذیل دوم، به سرپرستی مسعود جعفری جزی، فرهنگستان زبان و ادب فارسی، صص ۴۶۷-۴۷۳.
- شرتونی، س. (۱۳۷۴). *اقترب‌الموارد فی فصیح العربیه و الشوارد*، دارالاسوه للطباعة و النشر.

علیزاده، ج. (۱۴۰۲). کهن‌ترین گزیده از خسرو و شیرین، لیلی و مجنون و هفت پیکر حکیم نظامی گنجه‌ای، روایت و کتابت

ابوالمجد محمد بن مسعود تبریزی، خانه فرهنگ و هنر نگاره.

مسعود سعد سلمان. (۱۳۹۰). دیوان، مقدمه، تصحیح و تعلیقات محمد مهیار، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

نسخه
پیش
انتشار